



УДК 37

Умови саморефлексії студентів у навчальній діяльності

Вячеслав Олексенко,

доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри вищої математики,
Харківський національний аграрний університет
імені В. В. Докучаєва

Актуальною проблемою сучасної вищої школи є удосконалення підготовки майбутніх фахівців. Питання, пов'язані з піднесенням вищої освіти України на рівень досягнень розвинених країн світу та її інтеграція в міжнародне науково-освітнє співавторство, зумовлюють безпосередній зв'язок указаної проблеми з важливими теоретичними і практичними завданнями формування особистісних якостей майбутнього фахівця.

Результати аналізу останніх досліджень і публікацій свідчать про значний інтерес вчених до поставленої проблеми як у загальному плані (В.П. Андрущенко, І.А. Зязюн, В.Г. Кремень та ін.), так і до окремих її аспектів (О.В. Биковська, О.І. Ляшенко, О.Г. Ярошенко та ін.). Реформування системи освіти й виховання як запорука створення умов для розвитку і реалізації кожної особистості є предметом розробок Н.Г. Ничкало, В.І. Лозової, І.Г. Предборської та ін. Вчені дійшли висновку, що виявлення і реалізація свого потенціалу стає складним процесом об'єктивації особистістю своїх соціальних диспозицій, потреб, задатків, здатністю створювати нові можливості для власного розвитку у взаємодії з навколишнім світом.

І все ж проблем, запитань, пов'язаних з підготовкою високоякісних фахівців, значно більше, ніж відповідей. Важливи-

ми і невідкладними є проблеми наукового забезпечення виховної і соціальної роботи у ВНЗ, створення необхідних умов для розвитку особистості у відповідності з її генотипом, внутрішнім прагненням до добрих справ, саморозвитку, самовдосконалення, самоосмислення своєї значущості у відповідності до соціальних професійних, загальнолюдських і національних цінностей. Серед цих чинників ключове місце посідає саморефлексія студентів у навчальній діяльності. Саморефлексія може стати мотивом для саморозвитку і самовдосконалення, нівелювання деструктивних якостей поведінки особистості. Проблема пошуку умов саморефлексії студентів у навчальній діяльності недостатньо вивчена, гостра і актуальна, оскільки великою мірою сприяє інтенсивному процесу становлення ринкових стандартів поведінки, контролю власної інтелектуальної роботи, власної відповідальності за свою долю, свій вільний вибір рішень, можливість постійного самовдосконалення, формування інтелектуального та культурного потенціалу як найвищої цінності нації.

Мета статті — розкрити основні умови практичного забезпечення саморефлексії студентів ВНЗ у навчальній діяльності.

Саморефлексія — самоаналіз, контроль власної інтелектуальної роботи, емоційного стану поведінки [1, с. 1291]. Це досить складне завдання від якого зале-

жить наша доля і виконання якого екзамується кожного дня протягом усього життя людини. Система визначення природи саморефлексії виростає з практичних потреб і дій, які, повторюючись, стали звичками і закріплюються в рисах характеру, впливаючи на самовдосконалення особистості, її роль в професійній діяльності, ставленні інших людей до неї. Відповідно до навчального процесу розв'язання цього завдання включає такі основні чинники: внутрішня потреба за-своєння відповідних знань, умінь і навичок, їх постійне оновлення, поновлення і творча реалізація; оволодіння методами міжкультурної взаємодії; внутрішня потреба гуманних відносин, як основи поведінки особистості.

Доведено, що саморефлексії в навчальній діяльності допомагає мотивація, налаштована на досягнення успіху. Л.С. Рибалко підкреслює: “Дії самості людини відбиваються в уміннях мотиваційної спрямованості: розпізнавати власні потенційні можливості, переводити власні потенційні можливості в актуальні, проектувати розвиток і саморозвиток власного потенціалу, вдосконалювати і розвивати власний творчий потенціал, закріплювати особистісно-професійні зміни в процесі саморозвитку, самовираження, самопрезентації, самоствердження, саморефлексії” [2, с. 50]. Саморефлексійні навчальні вміння студента полягають у критичному аналізі і самооцінюванні навчальних показників, виявленні причин успіхів і невдач, коригуванні і плануванні подальшого вдосконалення.

Розробці теоретичних основ і систем практичних дій саморефлексії студентів сприяє технологія проведення студактивних занять [3]. На студактивних заняттях саморефлексія відбувається в таких основних напрямках:

- формування спільної думки в студентській групі про необхідність і користь самоаналізу;
- надання допомоги студентам у прояві саморефлексії, самопізнавальних і самостверджувальних дій, що прояв-

ляються в їх діяльності з формування власної особистості як професіонала і Людини;

- програма саморефлексії і її реалізація, залучення студентів до пізнавальної навчальної самодіяльності, усвідомлення вивченого і його практичне застосування, уміння застосовувати одержані знання в своїх інтересах, користуватися вивченим;
- захоплення своєю діяльністю на заняттях (мета, цінність, важливість тощо).

Якщо студент не включається в роботу, його навчання зупиняється. Заглядаючи в майбутнє, можна зробити ще один висновок. Для всіх сфер розвитку суспільства дедалі більшу роль відіграватиме інноваційний характер сучасної цивілізації та інтернаціоналізація наукової та освітньої діяльності. Ключовим фактором у цьому є знання, як основи освіченості, як домінуючий інтелектуальний капітал.

З цієї позиції слід підходити й до використання різних методів навчання як взаємопов'язаних дій викладача і студента, спрямованих на самовдосконалення і самостійне освоєння нових наукових досягнень, здатності «йти в ногу» з науково-технічними досягненнями ХХІ століття. Без перебільшення можна сказати, що повноцінна самоосвіта неможлива без саморефлексії.

Рефлексійні вміння формуються на всіх етапах навчальної діяльності студактивного заняття. Домінантна умова — активність студентів на заняттях, що керується знаннями. Пропонуємо організацію саморефлексії студентів оцінювати за 10-бальною шкалою. Студент для виявлення рівня саморефлексії виконує десять основних дій, які потім аналізує: навчально-пізнавальні, комунікативні, креативні, самоосвітні, організаторські, стимулювальні, проектувальні, адаптаційні, науково-дослідницькі, емоційно-вольові. Ефективні такі прийоми контролю самоаналізу для удосконалення особистих якостей: самонакази, самопримушення, самопереконавання, самовідповідальність,

самонагадування, самообов'язки, самозаохочення, самопокарання, самоконтроль, самовпевненість, самооцінка. Американський психолог У. Джеймс визначив формулу самооцінки особистості, що встановлює залежність між досягнутими успіхами й рівнем домагань

Самооцінка = Успіх / Домагання [4, с. 405].

Доведено, що самооцінка сприяє самопізнанню. Самопізнання передбачає порівняння себе з іншими і сприяє розвитку саморефлексії. Самопізнання — пізнання людиною, суспільством себе, своєї внутрішньої суті [1, с. 1290]. Усвідомлення себе визначає як самооцінка, так і самоаналіз у порівнянні себе з іншими студентами, контроль власної інтелектуальної роботи, емоційного стану, поведінки тощо.

Наше дослідження показало, що самоаналізу в ефективному самонавчанні допомагають методи, пов'язані з умінням формулювати запитання і відповідати на них. У запитаннях глибше розкривається особистість, ніж у відповідях [5].

Необхідною умовою саморефлексії є креативність. Психологи і лікарі одноставно стверджують, що плідна творча праця активізує роботу головного мозку, викликає спогади, закріплює знання в пам'яті, підвищує інтелектуальні здібності людини, розвиває мислення, дає заряд енергії, здоров'я і бадьорості. Ось чому стимулюється будь-яка творча діяльність студентів. Наприклад, на найвищій бал заслуговують математичні задачі професійної спрямованості у віршованій формі.

Свобода думки і слова, щоденний цілеспрямований підйом самоініціативи, самовизначення, самореалізації, доброго вчинку, здатного прорости працею, любов'ю, довірою, коли кожний елемент заняття підкоряється змісту теми, а аудиторія стає ареною подій усвідомлення знань, самоаналізом своїх дій у порівнянні з пізнавальною діяльністю однокурсників забезпечує питому вагу розвитку саморефлексії, подолання причин низької успішності, підвищення рівня навичок

самонавчання, пізнавальної самостійності. Перехід від засвоєння знань до їх реального використання, допомога студентам побороти власний страх, невпевненість у своїх можливостях у вирішенні внутрішньоособистісних суперечностей — нелегка справа. Нерідкі випадки, коли студенти бояться висловити власну думку через невпевненість у своїх здібностях і можливостях. У таких ситуаціях ефективно використовувати поради Дейла Карнегі [6, с. 221].

Впевненість у своїх діях породжує раціональний самоаналіз, цілеспрямовану мету, почуття задоволення, бажання самовдосконалюватись для себе, суспільства, обраної професії тощо. За наявності мотивації на досягнення успіху дії особистості спрямовуються на рішучість, старанність, відповідальність, наполегливість, позитивні емоції, оптимістичний настрій, керування своїми переживаннями.

Е саморегуляція сприяє стимулу до прояву особистісної стратегії гуманних відносин ціннісного розвитку володіння прийомами та методами наукового аналізу і синтезу, збереження та зміцнення здоров'я через вплив людини на саму себе. На студентів у заняттях одне з головних завдань професорсько-викладацького складу полягає в стимулюванні внутрішнього життя студента на саморозвиток, саморефлексію, самовдосконалення відповідно до вимог суспільства, патріотичної свідомості, громадянської відповідальності самоосвіти з урахуванням особистісних потреб, необхідних для професійної діяльності, визнання індивідуальної цінності, гуманності виявлення талантів серед студентів, стимулювання до навчання.

Професійна підготовка в умовах ринкової орієнтації вимагає стимулювання самоствердження внутрішньої потреби в оволодінні знаннями, прояву гуманізму, свободи вибору рішень і самовідповідальності. Ключовою умовою на заняттях є використання й розвиток потенціалу особистості, забезпечення студентам свободи

висловлювання власних думок, почуттів, участі у прийнятті рішень, саморегуляції емоцій, залучення до креативної діяльності.

Саморефлексії сприяють умови, спрямовані на максимальну самореалізацію [7]. Позитивна тенденція підвищення, індивідуальної активності студентів у навчальній роботі пов'язана, в основному, з тим, що взаємини в групі будуються на засадах довіри, взаємодопомоги, доброзичливості, толерантності. Викладач і студент рівноправні. Оцінку ефективності пізнавальної діяльності здійснюють як студенти, так і викладач. Суттєвою перевагою є те, що, оцінюючи рівень знань студентів, їх заохочуємо, підтримуємо, стимулюємо до відповіді на наступному занятті. Студенти і викладачі, оцінюючи кожен особистість, підкреслюють атмосферу довіри. Рефлексія в аналізі і оцінюванні отриманих результатів, виявленні причин успіху і невдач, коригування і вдосконалення власних дій, самовибір можливих методів у досягненні позитивних результатів, самодіяльність, підвищують дієвість мотивів у досягненні мети, сприяють процесу творчого саморозвитку.

Саморефлексія виводить особистість майбутнього фахівця на нові можливості самовдосконалення і професійного становлення. Саме через саморефлексію простежуються екзистенціальний самоаналіз, ідентичні прояви, формуються мотиви творчої діяльності, спрямовані на розвиток інтелектуальних професійно значущих цінностей, відбувається самонівелювання деструктивних якостей поведінки особистості. Самоаналіз — це народження вищого рівня діяльності студента, боротьба за успіх, усвідомлений вибір гуманних цінностей, необхідних студентам для вільного і впевненого входження в самостійне життя. Стрижневими умовами саморефлексії студентів у навчальній діяльності є запровадження апробованих результативних інноваційних технологій, у тому числі технології проведення студактивних занять, особистісно-

орієнтована спрямованість навчання, методи активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів, креативність, самовиявлення причин труднощів, прогалин у знаннях, самовизначення конкретних дій з їхнього усунення, усвідомлення не лише результату, а й процесу своєї навчальної діяльності.

Література

1. *Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і доп.)* [уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел]. — К. : Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2005. — 1728 с.
2. *Гуманітарні проблеми вищої освіти*: [зб. наук. праць / гол. ред. В.М. Олексенко]. — Харків : ХНАДУ, 2011. — Вип. 1. — 112 с.
3. *Олексенко, В.М.* Технологія проведення студактивних занять / В.М. Олексенко // *Нові технології навчання : наук.-метод. зб. / Ін-т інноваційних технологій і змісту освіти.* — К., 2010. — Вип. 63, Ч.1. — С. 39–43.
4. *Курлянд, З.Н.* Педагогіка вищої школи : навч. посібник / З.Н. Курлянд. — К. : Знання, 2007. — 495 с.
5. *Олексенко, В.М.* Аспекти розвитку мислення при вивченні математики в технічних університетах / В.М. Олексенко // *Засоби навчальної та науково-дослідної роботи.* — Харків : ХДПУ, 2000. — Вип. 1. — С. 50–54.
6. *Карнеги, Д.* Как развивать уверенность в себе и добиваться влияния на людей путем публичных выступлений / Дейл Карнеги. — М. : ООО «Евро-пресс», 2005. — 593 с.
7. *Олексенко, В.М.* Самореалізація студентів на заняттях із вищої математики / В.М. Олексенко // *Проблеми інженерно-педагогічної освіти.* — Харків : УПА, 2012. — № 34–35. — С. 297–302.

06.06.2014